

Marion Leffler

Lillebror eller kamrat – men aldrig syster?

Bilden av lantarbetarna i LO-tidningen
Fackföreningsrörelsen 1920–1931

1. Från stutare till lantarbetare – och klasskamrat?

Den arbetargrupp som vid omvandlingen av feodala till kapitalistiska produktionsförhållanden i jordbruket fick benämningen stutare kom några år in på 1900-talet att bli lantarbetare. Den nya beteckningen markerade – inte minst för lantarbetsgivarna – att jordens proletärer började betraktas och betrakta sig själva som en del av det kapitalistiska samhällets organiserade arbetarklass. Det var nämligen i samband med de första försöken till facklig organisering som begreppet lantarbetare först användes. Anmärkningen ”lantarbetare” på avgångsbetyget (orlofsedeln) signalerade att vederbörande tillhörde Lantarbetsförbundet och därför inte borde anställas av en ny arbetsgivare.¹

Lantarbetarnas sociala ställning skilde sig från industriarbetarnas, framför allt därigenom att lantarbetarna ännu inte var helt fria lönearbetare.² Deras materiella standard var lägre än industriarbetarnas. Lantarbetarnas tillvaro kan antas ha varit präglad av andra kulturella praktiker och normer än arbetarnas i städer och industrisamhällen. På landsbygden gavs t ex färre bildningstillfällen än i städerna och föreningslivet var mindre utvecklat. Få lantarbetare hade vid 1900-talets början kommit i kontakt med den skötsamhetskultur som växte fram inom arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen.³ Att vara skötsam innebar bl a att vara organiserad, att sträva efter nykterhet och bildning, att ha förmåga att reflektera över sig själv och andra, att bete sig rationellt och behärskat.⁴

Vilka konsekvenser hade då dessa sociala och kulturella skillnader mellan lantarbetarna och industriarbetarna för hur lantarbetarna blev bemötta inom den fackliga rörelsen i sin helhet? Innebar den fackliga organiseringen att lantarbetarna välkomnades in i den förut jämförelsevis välorganiserade svenska (industri)arbetarrörelsen med dess ideal om bl a skötsamhet och bildning, eller fanns det förbehåll?

Dessa frågor har inte direkt stått i fokus för tidigare forskning om lantarbetarna. Pär-Erik Backs arbete *En klass i uppbrott* analyserar således främst lantarbetsförbundets utveckling och strategi gentemot arbetsgivarna samt deras inställning till fackföreningsrörelsen centralt, till det socialdemokratiska

partiet och tidvis till vänsterpartiet. Förhållandet mellan industriarbetarna och lantarbetarna är inte någon central fråga för Backs undersökning men det framgår att såväl samarbete som konflikt förekom mellan dem. Industrierbetarna lämnade ekonomiskt stöd till lantarbetarna. Inför frågan om anslutning till LO betonade Svenska Lantarbetareförbundets södra distrikt 1907 industriarbetarnas stora offervillighet. Vid diskussioner om förbundets rekonstruktion 1918 framhöll Träarbetareförbundet att LO borde medverka till detta, även ekonomiskt, för att förhindra att lantarbetare blev strejkbrytare. Mot slutet av 1920-talet aktualiserades solidaritetsfrågan av Lantarbetareförbundet som var missnöjt med såväl SAP:s som den fackliga ledningen. Ledarna betraktade arbetarrörelsen som industriarbetarnas och litade inte på att lantarbetarna själva kunde göra aktiva insatser, menade Lantarbetareförbundet.⁵

Curt Johanson tar i sin avhandling *Lantarbetarna i Uppland 1918–1930. En studie i facklig taktik och organisation* upp frågan om förhållandet mellan industriarbetarna och lantarbetarna i denna region. Han menar att även om det fanns ett politiskt intresse inom socialdemokratin för lantarbetarnas röster och inom LO för lantarbetarnas organisation var industriarbetarnas engagemang i frågan ringa under 1920-talet. Lantarbetarfackförbundets kontakter med den övriga arbetarrörelsen var enligt Johanson inte omfattande.⁶

Annette Thörnquists avhandling *Lönearbete eller egen jord? Den svenska lantarbetarrörelsen och jordfrågan 1908–1936* undersöker huvudsakligen Svenska Lantarbetareförbundets inställning till ägande- och driftsformer inom jordbruket. I ett avslutande kapitel tar hon även upp andra arbetarorganisationers syn på dessa frågor. Förhållandet mellan industriarbetare och lantarbetare generellt är inte heller för Thörnquist någon central frågeställning men när den berörs betonar hon solidariteten mellan dessa arbetargrupper. Slutsatsen bygger på en analys av en lantarbetarstrejk i Degerfors.⁷

Även i Lars Furulands avhandling *Statarna i litteraturen* intar frågan en perifer ställning men ett exempel finns som visar på solidaritet med lantarbetarna från industriarbetarnas sida. Under den skånska skördestrejken 1907 höll industriarbetarna i Helsingborg sympatimöten i Folkets hus.⁸

Peter Billing kommer i sitt arbete *Människovärdet vi fordra tillbaka* in på relationen mellan den tidiga lantarbetarrörelsen och den skånska arbetarrörelsen, främst dess politiska gren. Förhållandet skildras som positivt och i stort sett harmoniskt, med undantag för en konflikt om Skånska Lantarbetareförbundets agitator J A Hallberg.⁹

I Lars Olssons undersökningar ligger analysens tyngdpunkt på frågor om jordbruksarbetets organisation och dess förändring utifrån ett övergripande perspektiv, den agrara kapitalismens etablering, och han har därvid även beaktat könsarbetsdelningen.¹⁰ Förhållandet mellan lantarbetarna och industriarbetarna berörs något i artikeln *Skånska godsägare och galiziska roepiger. Kapitalism, betodling och arbetarimport före första världskriget*. Arbetarrörelsen i sin helhet solidariserade sig med lantarbetarna i synen på de från Östeuropa importerade säsongarbetarna till betfälten. Dessa sades bl a vara

strejkbrytare och lönedepressare. Det är alltså i konflikt med en tredje part som industriarbetare och lantarbetare förenade sig.¹¹

Som framgår av denna översikt har man i forskningen huvudsakligen betonat solidariteten mellan industriarbetarna och lantarbetarna men även motsatta uppgifter har förekommit.

Det intryck jag får av dessa spridda uppgifter är att industriarbetarna har ställt sig solidariska med lantarbetarna när dessa gått ut i konflikt mot sina arbetsgivare. Samtidigt har det dock funnits misstankar från industriarbetarnas sida mot lantarbetarna om deras benägenhet att bli strejkbrytare.

I en artikel i Svensk tidskrift 1928 kritiserade Gunnar Myrdal industriarbetarna för bristande solidaritet med lantarbetarna. Industriarbetarna värnade om sina egna arbetstillfällen och ville egentligen inte ha någon stark lantarbettarrörelse, som skulle fördyra livsmedlen för de själva, enligt Myrdal.¹² Artikeln väckte protester men också eftertanke inom arbetarrörelsen. Solidaritetsfrågan togs därefter oftare upp till diskussion och betonades mera.¹³ Bilden är således inte entydig men å andra sidan har ingen forskning heller varit systematiskt inriktad på denna fråga.

Förutom dessa enstaka exempel på solidaritet och konflikt mellan industriarbetarna och lantarbetarna har jag inte hittat någon forskning om hur lantarbetarna mottogs i fackföreningsrörelsen i sin helhet. Hur de fackliga ledarna såg på lantarbetarna – på deras vilja och förmåga att bli en del av den svenska arbetarrörelsen och de krav fackföreningsrörelsen ställer på dem – måste ses som betydelsefullt för hur lantarbetarna kom att mottas i rörelsen på de lokala nivåerna. I denna artikel skall jag därför som ett första steg undersöka detta problem. Hur var lantarbetarna, vad utmärkte dem, sett från centralt fackligt håll?

Teoretiska utgångspunkter

På en mera generell, teoretisk nivå rör frågan om lantarbetarnas integration i arbetarrörelsen även arbetarklassens formering. Vad gäller klassbegreppet ansluter jag mig till E P Thompsons definition. Klass är då något som ”händer” i mänskliga relationer, dvs en dynamisk process som inbegriper handling byggd på erfarenhet. Thompson vände sig mot en forskningsriktning som menade att klassformering kunde avgöras enbart på objektiva grunder och mätas kvantitativt. Denna forskningstradition problematiserade inte klassmedvetandet utan utgick ifrån att detta var givet när klassen hade nått en viss objektiv utveckling. Thompson menade att klassformering och framväxten av ett klassmedvetande är parallella processer. Klasserfarenheten har sin grund i ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. När människor inser att de tillhör ett kollektiv, en klass som delar erfarenheter och som står i konflikt med andra klasser kan de handla på klassbasis. När klassen har gjort sig själv synlig, skapat sig själv, kan den bli en aktiv samhällelig kraft. Thompson såg ingen automatik i denna process utan betonade starkt vikten av konkret, historisk

analys. Klasserfarenheten är inte oförmedlad utan "...hanteras i kulturella termer: förkroppsligade i traditioner, värdesystem, idéer och institutionella former".¹⁴ Klassformering inbegriper således aktivitet, en artikulering av de gemensamma intressena och en tolkning av klassupplevelsen.

Denna syn på klassformering och klassmedvetande leder till en historiesyn, där man framhåller att människor utformar sin egen historia.¹⁵ Den gör det också möjligt att se arbetarklassens formering som en oenhetlig och även inbördes konfliktfylld process, som får sin mening i en konkret historisk situation.¹⁶ Samtidigt har perspektivet en svaghet: det döljer att klass också har en könsdimension.¹⁷

Denna kritik har utvecklats av den amerikanska historikern Joan W Scott.¹⁸ Hon påpekar att kvinnor inte får samma betydelse (mening) som män i Thompsons stora arbete *The Making of the English Working Class*. När kvinnors handlande analyseras är det deras irrationalitet som framhålls, menar hon. På så sätt blir det ändå – trots uttalade motsatta ambitioner från Thompsons sida – segrarnas, nämligen de rationella männens, perspektiv som präglar *The Making of the English Working Class*. Detta har till följd att Thompson, trots att kvinnor inte är frånvarande i boken, förmedlar en maskulint definierad arbetarklassidentitet.

Det är inte svårt att instämma i Scotts kritik vad beträffar marginaliseringen av kvinnor. Med Joan Scotts teoretiska utgångspunkt innebär denna kritik emellertid samtidigt ett ifrågasättande av den historiesyn som Thompson enligt henne står för, nämligen att de vid olika tider rådande produktionsförhållandena utgör den grundläggande verklighet ur vilken klass uppstår och att klasserfarenheten kan reduceras till denna verklighet. Ett sådant synsätt utesluter a priori kvinnor ur klassen, så länge kvinnor främst definieras utifrån sina reproduktiva verksamheter, påpekar Joan Scott. Hon vill i stället se klass som en språkligt och politiskt definierad kategori.

Det skulle föra för långt att här mera ingående diskutera det poststrukturalistiska alternativ som Scott gör sig till taleskvinna för.¹⁹ Det får vara tillräckligt att konstatera att det bygger på en kunskapssyn som innebär att erfarenhet inte ses som resultat av omedelbara upplevelser utan som förmedlad.²⁰ Inte heller på denna punkt finns det mycket att invända. Upplevelsen måste tolkas innan den kan bli erfarenhet. Erfarenheten är således inte ett reflexmässigt eko av upplevelsen, inte någon direkt avspiegling av materiella förhållanden. Tolkningen sker kulturellt, något som för övrigt ju även Thompson ansåg.²¹ Scott menar emellertid dessutom att denna tolkning har en specifik form, den politiska diskursen, och avvisar varje annan social realitet än den språkligt-politiskt konstruerade.²²

Jag vill hålla fast vid utgångspunkten, att det är den levda praktiken som är grunden för erfarenhet. I begreppet erfarenhet ingår då även en kulturell tolkningsprocess. Upplevelsen att tillhöra en klass görs inte i ett kulturellt tomrum. Traditioner, värderingar och kunskaper skapade under tidigare sociala processer påverkar nya erfarenheter och bidrar till att skapa klassidentite-

ter.²³ Joan Scotts mycket viktiga påpekanden har tillfört mig insikten att klass *också* är könsmässigt definierad. Innebörden av att tillhöra en klass är olika för män och kvinnor beroende på deras olika erfarenheter. Detta perspektiv bör kunna bli fruktbart även för den som inte är beredd att överge klassbegreppet i meningen social verklighet.

Min utgångspunkt för denna studie om hur lantarbetarna mottogs i den fackliga rörelsen i sin helhet är att detta beror på hur deras erfarenheter tolkas i relation till industriarbetarnas. För såväl lantarbetarna själva som de redan förut organiserade industriarbetarna innebar lantarbetarnas sammanslutning en ny erfarenhet. Lantarbetarnas integration i arbetarrörelsen innebar att också industriarbetarna förändrade sitt klassmedvetande. Var detta en process som avlöpte harmoniskt, eller var vägen dit konfliktfylld?

Ett sätt – men långtifrån det enda – att komma närmare ett svar på denna fråga är att se efter hur man från centralt fackligt håll presenterade lantarbetarna för andra organiserade arbetare. LO gav från 1921 ut tidningen *Fackföreningsrörelsen* som ville ”bliva en värdefull informationskälla för dem, vilka önska inhämta upplysningar om fackföreningsrörelsen här hemma och i utlandet och studera de problem, som direkt eller indirekt beröra denna för varje dag allt mäktigare rörelse.”²⁴ Hur framställdes lantarbetarna i denna för hela fackföreningsrörelsen gemensamma tidning? Vad säger oss den bild som framträder om lantarbetarnas – mäns och kvinnors – integration eller brist på integration i arbetarrörelsen?

Mot bakgrund i ovanstående resonemang har jag valt att begränsa undersökningsperioden till tiden 1921–1931. Lantarbetarnas fackliga organisering påbörjades visserligen tidigare (1904) men var kortvarig och splittrad. I den sk storstrejkens kölvatten efter 1910 förde lantarbetareförbunden en tynande tillvaro. Först 1918 rekonstruerades Svenska Lantarbetareförbundet. Undersökningsperiodens första år motiveras av att tidningen *Fackföreningsrörelsen* då började utges. 1931 har valts som sista år då det markerar slutet på ett utvecklingsskede i lantarbetarnas organisering och början på ett nytt. Fram till 1930 existerade nämligen två lantarbetareförbund. Detta år slöt de sig samman till ett förbund. Det nya förbundet anslöt sig till LO samma år. Lantarbetarna kan därmed sägas vara formellt integrerade i den övriga arbetarrörelsen.

För att förstå de komplikationer som kan ha förelegat inför lantarbetarnas inträde i arbetarrörelsen är det nödvändigt att teckna en bakgrund av denna klass framväxt och sociala villkor. Detta är uppgiften i det följande avsnittet. Därefter lämnas en översiktlig redogörelse för lantarbetarnas fackliga mödor och vedermödor. Det fjärde avsnittet utgör huvuddelen av undersökningen och är ett försök att teckna bilden av lantarbetaren såsom den framträder i ett antal signerade artiklar i tidningen *Fackföreningsrörelsen* under perioden 1921 till 1931. I en sammanfattande avslutande diskussion skall bilden tolkas med hjälp av det teoretiska perspektivet som jag redogjort för ovan.

2. Lantarbetarklassens framväxt

Från andra hälften av 1700-talet förändrades arbetets organisation vid framför allt de stora herrgårdarna i Mälardalen, som ägnade sig åt en starkt kommersialiserad spannmålsproduktion. Man började här anställa en arbetarkategori som inte funnits tidigare: statare. I det förkapitalistiska jordbruket bedrevs arbetet dels med arbetsfolk som hörde till husbondens hushåll och dels med dagsverksskyldiga torpare. Beteckningen statare härstammar från denna arbetarkategori avlöningsform, staten, dvs en lön som huvudsakligen utgick in natura. Detta var dock inte i och för sig särskiljande från andra jordbruksarbetare. Den betydelsefulla skillnaden ligger i stället i det faktum att statare inte ägde någon jord, att de var helt hänvisade till lönearbete.²⁵ I motsats till drängar och pigor hade statarna egna hushåll i bostäder som tillhandahölls av arbetsgivaren som en del av lönen. Statarlängorna innehöll vanligen 4–6 bostäder om 1 rum och kök, inte olik bruksarbetarbostäder. Till bostaden hörde i regel ett mindre potatisland och möjlighet att hålla en gris eller några höns.²⁶

Statarna skulle vara gifta för att erhålla anställning, och det förväntades, särskilt mot slutet av 1800-talet, att även hustrurna ställde sin arbetskraft till gårdens förfogande. När spannmålsproduktion avlöstes av animalieproduktion blev statarhustrurna efterhand förpliktade att åta sig mjölkningsarbete. Även barnen drogs in i produktionen, bl a i säsongbetonade uppgifter såsom betskörden.²⁷

Statarna lydde fram till 1926 under lego- eller tjänstehjonsstadgan. Det innebar att de tog årsanställning från 1 november till 24 oktober och var under denna tid bundna till arbetsplatsen. Kontantdelen av lönen betalades ut först vid anställningsårets slut. Tjänstehjonsstadgan gav arbetsgivaren vidsträckt befogenheter och makt över arbetarna, bl a rätt att med omedelbar verkan frånta arbetarna bostäderna. Denna vräkningsrätt skulle komma till flitig användning när statarna organiserade sig och gick ut i strejk. Den patriarkala omsorgsplikt gentemot underlydande som legostadgan också förutsatte togs däremot inte på lika stort allvar.²⁸

Enligt Furuland hänger uppkomsten av statsystemet samman med folkökningen och proletariseringen av delar av landsbygdens befolkning från ca 1750 och ungefär hundra år framåt. Samtidigt som torpare blev allt färre växte antalet statare. Statarklassen växte fram på bekostnad av torparklassen.²⁹ Proletariseringprocessen avspeglar sig i den kraftiga ökningen av obesuttna samtidigt som de besuttna böndernas antal inte steg lika mycket. Mellan 1750 och 1850 femdubblades de egendomslösa grupperna och utgjorde en nästan lika stor del av befolkningen som bönderna. Det innebär att många bondsöner och -döttrar inte fick överta egendom utan måste försörja sig som lönearbetare.³⁰

Lars Olsson fördjupar förklaringen av statsystemets uppkomst med en analys av agrarkapitalismens etablering. Han tolkar statsystemet som ett led i övergången till kapitalistiska produktionsförhållanden i jordbruket.³¹

Statsystemet utbreddes endast långsamt och koncentrerades till vissa

regioner, huvudsakligen Mälardalen och Skåne, dvs slättbygderna. I Skåne började övergången senare men därefter ökade antalet statare fortare än i Mälardalen. Mellan 1825 och 1900 fyrdubblades antalet statarhushåll i de båda skånelänen.³²

Statare var alltså en arbetarkategori som uppstod under omvandlingen av förkapitalistiska till kapitalistiska produktionsformer i jordbruket i ett skede som kännetecknades av folkökning och proletarisering. Deras sociala ställning liknade äldre jordbruksarbetarkategorier såtillvida att deras lön i huvudsak betalades in natura inklusive bostad och att de var bundna till arbetsgivaren genom tjänstehjónsstadgan. Den skilde sig genom att statarna var helt jordlösa och att de levde i egna hushåll. Statarna var inte fria lönearbetare som det industrikapitalistiska samhällets proletärer men inte heller förkapitalistiska arbetare för vilka lönearbetet antingen var ett skede i livscykeln eller endast en del av försörjningsarbetet.³³ Denna mellanställning kom att komplicera statarnas tillvaro en lång tid framöver. Statsystemet kulminerade kring 1900 och avtog därefter, snabbast under 1920-talet.³⁴ Först 1945 avskaffades dock statsystemet helt och lantarbetarnas villkor jämfördes formellt med industriarbetarnas. Därefter går klassformeringsprocessen in i ett nytt skede, och arbetarklassen utgörs av såväl lantarbetare som industriarbetare, med likartade sociala och kulturella villkor.

3. Lantarbetarnas fackliga historia 1904–1931

Lantarbetarnas fackliga organisering påbörjades senare och fick ett mera konfliktfyllt, splittrat och sporadiskt förlopp än industriarbetarnas. Karakteristiskt var att sammanslutningen skedde i regionala förbund till skillnad från industriarbetarnas organisering i riksförbund. Detta försvårade naturligtvis enhetlighet och samordning i den fackliga kampen.

Det mest utförliga arbetet om lantarbetarrörelsen är fortfarande Pär Erik Backs *En klass i uppbrott* (1961) och framställningen bygger på denna, om inget annat anges.³⁵

Skånska Lantarbetareförbundet bildades 1904, under medverkan från framför allt Ystads och Malmös arbetarekommuner och det socialdemokratiska ungdomsförbundet. En viss organisering av lantarbetarna hade dock förekommit redan tidigare, i Grov- och fabriksarbetarförbundet, t ex i Säbyholm 1898. Ingen av de mest aktiva agitatorerna var själv lantarbetare. Någon förklaring till det starka engagemanget från den skånska arbetarrörelsens sida i lantarbetarnas organisation åren efter sekelskiftet ges inte av Back. Peter Billing hävdar att intresset för lantarbetarna var ett uttryck för den framgångsrika arbetarrörelsens vilja att bredda basen, att förutom städernas industriarbetare även inkludera jordens arbetare i arbetarklassen.³⁶ Kanske fanns det också ett liknande motiv som vid grundandet av **Mellersta Sveriges Lantarbetareförbundet** något senare. Där togs initiativet av lockoutade metallarbetare i Västerås

i syfte att förhindra att lantarbetarna övertog stadsarbetares platser. Arbetarekommunen engagerade sig även här, liksom pressen. 1906 bildades den första lantarbetareföreningen, och 1907 grundades förbundet Lantarbetaren.

Ett tredje lantarbetareförbund kom till stånd i Norrland 1906. Det hade dock en annorlunda, mera heterogen social sammansättning än övriga. Här ingick förutom lantarbetarna även småbrukare och arrendatorer, dvs alla "bolagsfiender", som fruktade att det norrländska jordbruket höll på att helt övertas av de stora skogsbolagen. Denna socialt heterogena medlemskår medförde ideologiska motsättningar inom förbundet.

Lantarbetareförbunden diskuterade sammanslagning 1907 och förordade anslutning till LO. Mot argumenten att detta skulle bli dyrt ställdes behovet att ha industriarbetarnas stöd. 1908 konstituerades Svenska Lantarbetareförbundet, en sammanslagning av Skånska Lantarbetareförbundet och Mellersta Sveriges Lantarbetareförbund. Det norrländska förbundet avstod, bl a därför att man inte ville ansluta sig till LO. 1908 bytte det namn till Svenska Skogs- och lantarbetareförbundet men lades ner 1909. Svenska Lantarbetareförbundet indelades i tre distrikt – södra, mellersta och norra – och övertog tidningen Lantarbetaren. 1909 anslöt sig förbundet till LO med halv avgift men blev redan 1911 uteslutet pga bristande betalningsförmåga. Strejkerna hade tagit hårt på förbundets ekonomi och det försvagades ytterligare efter storstrejken 1909, i likhet med fackföreningsrörelsen i sin helhet. 1912 lades tidningen Lantarbetaren ner. Förbundet slutade inte att existera men mellan 1914 och 1917 ägde inga styrelsesammanträden rum.

De konflikter som lantarbetarna under den första organisationsperioden utkämpade visade att de sociala relationerna i jordbruket fortfarande tolkades i feodala termer av godsägarna. Dessa hade för sig själva slutit sig samman i Skånska Lantmännens Arbetsgivareorganisation 1904, samma år som Skånska Lantarbetareförbundet bildades och som ett svar på detta. Lantarbetarna ville upprätta kollektivavtal, dels för att därigenom sätta legostadgan ur spel och dels för att få föreningsrätten erkänd. Godsägarna vägrade kategoriskt att gå med på annat än personliga avtal. Vid exempelvis skånska skördestrejken 1907 använde sig godsägarna till fullo av den rätt legostadgan gav dem att vråka arbetare från sina bostäder, och detta verkställdes med stor brutalitet.

1918 rekonstruerades Svenska Lantarbetareförbundet, enligt Back därför att det nu i och med demokratiseringen fanns ett ökat politiskt intresse för lantarbetarna. Bondeorganisationer, vänsterpartiet, höger- och vänsterfalanger inom socialdemokratin konkurrerade om lantarbetarnas sympatier. Men även lantarbetarna själva var intresserade av att återställa sin fackliga organisation, bl a via förfrågningar hos LO. Men inte heller denna gång kunde man dock uppnå en enhetlig lantarbetarrörelse. Vid sidan av Svenska Lantarbetareförbundet fanns Upplands Lantarbetareförbund (från 1919). Dessutom förekom splittringsförsök från vänsterpartiet. En utbrytning ur Svenska Lantarbetareförbundet skedde redan 1919.

Fortfarande försvårades det fackliga arbetet av den ännu gällande legostadgan. Redan 1918 lämnade ordföranden för Upplands Lantarbetareförbund, samtidigt socialdemokratisk ledamot av Andra kammaren, en motion i riksdagen om avskaffande av legostadgan men först 1926, efter förnyade motioner, upphävdes stadgan. Den allmänna uppfattningen, att legostadgan ändå var så föråldrad att den knappast längre användes, skulle komma på skam under de stora lantarbetarkonflikterna under 1920-talet. Även efter det att stadgan avskaffats fortsatte vissa arbetsgivare att vräka arbetare från deras bostäder (Mörekonflikten 1929).

Under hela 1920-talet fortsatte således lantarbetarnas kamp för kollektivavtalet som grund för förhållandet till arbetsgivarna och därmed också för föreningsrätten. Dessa principer var to m viktigare än materiella förbättringar, även om man naturligtvis också krävde högre löner och bättre bostäder. Lantarbetarna hade halkat långt efter industriarbetarna lönemässigt. De hade inte fått del i de vinster som uppnåddes i jordbruket under kriget. 1919 uppnådde Svenska Lantarbetareförbundet ett avtal med lantarbetsgivarna som gav betydligt höjda löner. Det berodde dock mindre på arbetsgivarnas goda vilja än på det faktum att de var tvungna att konkurrera med industrin om arbetskraft.³⁷ Redan 1921 sade jordbrukets arbetsgivare, liksom även industrins, upp avtalet och lantarbetarna tvingades acceptera sänkta löner och borttagna sjukförmåner. Denna gång blev det varken strejk eller avtal. Omfattande och långvariga konflikter ägde däremot rum 1922 och 1924–25, utan att lantarbetarna uppnådde särskilt mycket. Det motstånd som arbetsgivarna med hjälp av legostadgan kunde mobilisera var lika hårt som under den första organisationsperioden och blev lantarbetarna övermäktigt gång på gång. Dessutom var endast ca 10% av lantarbetarna organiserade. I anslutning till Uhlén³⁸ framhåller Back att striderna ändå inte varit förgäves då de fick alltfler lantarbetare att inse vikten av att organisera sig.

De stora konflikterna under första hälften av 1920-talet försvagade Svenska Lantarbetareförbundet. 1929 diskuterades en sammanslagning med Upplands Lantarbetareförbund, och den genomfördes 1930. På hösten samma år anslöt sig det nya förbundet, som behöll namnet Svenska Lantarbetareförbundet, till LO.³⁹ Härigenom markerades samhörigheten med industriarbetarna.

Sammanfattningsvis skilde sig lantarbetarnas sociala villkor från industriarbetarnas såtillvida att lantarbetarna ännu på 1920-talet – liksom deras arbetsgivare – levde i ett spänningsfält mellan kapitalistiska produktionsförhållanden och patriarkala sociala relationer. Detta förhållande utgjorde också ramen för den fackliga organisationens möjligheter och strategier. Lantarbetarnas kamp för det fria avtalet var samtidigt en kamp att förändra grundläggande sociala relationer vid en tidpunkt då merparten av industriarbetare redan hade uppnått denna förändring. Lantarbetarna befann sig alltså i ett svårare utgångsläge än industriarbetarna vid denna tid.

Det har också framskyttat politiska motiv till den samlade arbetarrörelsens intresse för lantarbetarna. För den här aktuella perioden betonades särskilt

demokratiseringen och konkurrerande partier – främst Bondeförbundet och vänstergrupperingar – som anledning till ett intensivt intresse för lantarbetarna från socialdemokratins sida. Någon sammanhängande analys saknas dock i forskningen hittills.

Det ligger alltså nära till hands att förmoda att lantarbetarnas integration i den fackliga rörelsen inte var problemfri. Hur presenterades då lantarbetarfrågan för industriarbetarna från centralt fackligt håll?

4. Bilden av lantarbetarna i LO-tidningen Fackföreningsrörelsen 1921–1931

Landsorganisationens tidning *Fackföreningsrörelsen*, grundad 1921, riktade sig till alla organiserade arbetare. De artiklar om lantarbetare och deras organisationer som tidningen införde kan alltså antas vara ett sätt att sprida kännedom om lantarbetarna och deras förhållanden utanför deras egen krets. Hur lantarbetarna presenterades har betydelse inte enbart för hur andra arbetare kom att uppfatta denna grupp. Artiklarna signalerade också för lantarbetarna själva hur man från centralt fackligt håll såg på dem och kom därmed att bidra till lantarbetarnas självbild. Man kan säga att dessa artiklar blev en del av lantarbetarnas erfarenhet, antingen som en bekräftelse, som spegelbild, eller som en motbild att relatera sina erfarenheter till.

De första 11 årgångarna av tidningen sammanfaller med den period då lantarbetarrörelsen ännu inte var enad, stod utanför LO och hade stora konflikter att utkämpa. Mitt intryck generellt av tidningens behandling av lantarbetarfrågan under denna tid är att man varit mån om att informera om organisationerna, deras kongresser, avtalsrörelser, strejker m m. Tidningen införde också regelbundet meddelanden och notiser från andra länders lantarbetarrörelser och från Internationella Lantarbetarefederationen. Från andra hälften av 1920-talet innehåller tidningen även signerade artiklar om lantarbetarförhållanden i olika länder, inte minst i Tyskland. Man kan alltså säga att tidningen erbjöd läsarna en god orientering om vad som rörde sig på lantarbetarfronten både nationellt och internationellt. Lantarbetarna var utan tvekan en synlig grupp i *Fackföreningsrörelsen*.

Förutom ovanstående finner vi ett antal signerade artiklar under hela 1920-talet som kan ses som analyser av lantarbetarnas läge. Det är dessa artiklar som i det följande kommer att stå i fokus. Upphovsmännen är till övervägande del författare och journalister, inte funktionärer. Man kan knappast påstå att artiklarna direkt representerade LO-ledningens officiella syn. Däremot kan man nog anta att artiklarna inte avvek från vad LO betraktade som acceptabelt. I annat fall hade de knappast publicerats i *Fackföreningsrörelsen*. Det är tvärtom sannolikt att artikelförfattarnas (självpåtagna) uppgift var att i egenkap av arbetarrörelsens intellektuella artikulera och tolka klasserfarenheter och anvisa handlingsalternativ.⁴⁰

Den första artikeln skrevs direkt för tidningen av Alfred Kämpe, ”lantarbetarrörelsens egen diktare och krönikör”⁴¹. Man anlätade här alltså en författare som kunde skildra lantarbetarnas förhållanden inifrån och som var känd för åtminstone en del av de organiserade lantarbetarna. Namnet Kämpe var för övrigt ett antaget författarnamn, ”...för att han ville vara en sådan och såg på sig själv på det viset” enligt sonen Yngve.⁴²

Under rubriken *Lantarbetarrörelsen 1900–1910* redogjorde Kämpe för det första organisationsförsökets svårigheter och begränsade framgångar, huvudsakligen med exempel från Skåne.⁴³ Tonvikten ligger på agitationens betydelse och på godsägarnas motstånd och trakasserier. Godsägarna bistods i början av överheten, här personifierad av landshövdingen i Malmöhus län. Denne ställde bl a polismakten till förfogande. Lantarbetarnas kamp komplicerades ytterligare av löneform och arbetsförhållandena på godsens. Allt detta försvårade organisationen. Vid strejkerna i Skåne mellan 1905 och 1910 uppträdde arbetsgivarna ”med en brutalitet, trakasserande och vräkande, som nästan saknar motstycke i den moderna arbetarrörelsens historia.”⁴⁴ Av denna framställning får vi således intryck av att lantarbetarnas villkor varit svårare och möjligheter till organisering mindre än andra arbetargrupper, inte minst på grund av arbetsgivarnas hårdare motstånd.

Även tidningens andra artikel om lantarbetare har Alfred Kämpe som författare. Under rubriken *Lantarbetarrörelsen 1911–1921*⁴⁵ skildras först det elände som drabbade de nu organisationslösa lantarbetarna. Lantarbetarnas löner 1911–1917 hade inte höjts tillräckligt för att möta den dyrtid som följde med kriget. Detta gällde framför allt kontantdelen av lönen. Anledningen var enligt Kämpe att arbetsgivarna nu när lantarbetarna inte hade någon organisation bakom sig åter kunde förfara godtyckligt, och då hjälpte det inte att ”med goda ord” framställa om bättre betalning. En rekonstruktion av Lantarbetareförbundet hade länge varit på tal, och nu var tiden inne. ”Genom levnadsomkostnadernas abnorma stegring, och genom arbetsgivarnas alltjämt bergfasta motvillighet att i ökade löneförmåner göra arbetarna delaktiga i kristidens oerhörda vinster, hade dessa kommit i stridsstämning. Men bundna såväl av fördom som tjänstehjonsstadga och vidriga erfarenheter i övrigt, var nyorganiseringen svår att få igångsatt, helst som både pengar och lämpliga agitatorer saknades. Nu blev det därför ingen annan utväg än att återigen anlita industriarbetarnas initiativ och hjälp/...”⁴⁶ Detta citat sammanfattar ganska väl Alfred Kämpes inställning: lantarbetarna behöver en facklig organisation. Utan denna är de chanslösa mot arbetsgivarna. Organiseringen möter dock flera hinder. Ett är tjänstehjonsstadgan, ett annat – och inte mindre viktigt, är lantarbetarna själva. Deras egna ”fördomar” och dåliga erfarenheter gör det svårt för agitatorer att få gehör. Därför behövs industriarbetarnas hjälp, främst ekonomisk för att kunna engagera agitatorer.

Även den följande artikeln behandlar fackföreningens insatser att åstadkomma ett avtal för 1922 och de segslitna förhandlingar som krävdes.⁴⁷ Arbetsgivarna ”kunde icke smälta att de av själva utvecklingen tvingats att gå med på

ökande penningförmåner/.../och väntade därför otåligt på lämpligt tillfälle att få återgå till den gamla godtyckliga tariffen. Men olyckan för dem var, att arbetarna ett par, tre år tidigare hunnit organisera sig. De läto därför icke längre kommendera sig som slavar eller boskap.../”⁴⁸ är Kämpes förklaring till varför avtalsarbetet var så konfliktfyllt.

Till Svenska Lantarbetareförbundets 20-årsjubileum skrev Alfred Kämpe en historik i Fackföreningsrörelsen.⁴⁹ I denna betonas sambandet med arbetarrörelsen i sin helhet och dess historia. Grundvalen för den moderna lantarbetarrörelsen var, menar Kämpe, städernas första fackföreningar på 1880-talet och det beslut som socialdemokratiska världskongressen i Paris fattade 1889 om arbetardemonstrationer i alla länder för allmän rösträtt och 8-timmars-arbetsdag. Med detta slås fast att lantarbetarnas intressen har varit desamma som industriarbetarnas och att de senare varit föregångsmän. Detta intryck förstärks av Kämpes skildring hur lantarbetarnas organisering var beroende av både ekonomisk och agitatorisk hjälp från andra arbetare. Efter de första organisationsförsöken 1889–90 och de framgångar som kunde skördas lämnade arbetarna organisationen. ”Som vanligt måste lantarbetarna sova på väl förrättat värv”.⁵⁰ Ett nytt försök gjordes i Skåne 1903–04 med hjälp av Ystads arbetarekommun. 1906 bildades lantarbetareförbund även i Mellersta Sverige och i Mellersta Norrland. Anledningen var de låga lönerna ”jämte andra oeffterrätthetsförhållanden”. Särskilt i Skåne utbröt konflikter, ”där stridslusten var stor på båda sidor”. I sin bedömning av motparten är Kämpe lika skoningslös i denna som i andra artiklar. Till motparten räknas som tidigare också överheten, dvs länsstyrelserna. Jämfört med den första artikeln om Lantarbetareförbundets historia 1921 finns dock en skillnad eller rättare sagt ytterligare ett element i motpartens strategi: ”Undermålig arbetskraft importerades från Galizien och Polen, och oerhörda ansträngningar gjordes för att komma den framstormande lantarbetareörelsen till livs”.⁵¹ Det hade dock det goda med sig att lantarbetareförbunden nu insåg behovet av samarbete. På en gemensam kongress i Norrköping 1907 diskuterades en sammanslagning av de olika regionala förbunden, och när Kämpe redogör för Landsorganisationens syn uttrycker han samtidigt sin egen förhoppning: ”Rörelsen skulle säkerligen komma att föras in på samma vägar som arbetarnas övriga organisationer. När vårt lands lantarbetare rycka fram till kamp med övriga arbetare, skola säkert utsikterna bli bättre och arbetarna även politiskt komma fram längre än de nu gjort.”⁵² Svenska Lantarbetareförbundet kom dock att möta många motgångar men var nu, 1927, ”på synnerligen god väg att stabiliseras”.

Redan året därpå hade dock denna optimism förbytt i missmod hos Kämpe. I artikeln *Lantarbetarna och fackföreningsrörelsen*⁵³ ges lantarbetarna och i synnerhet statarhustrurna en skarp uppläxning för sitt bristande engagemang i fackföreningar. Den argumentering som Kämpe här väljer kan synas märklig. Han tar nämligen sin utgångspunkt i hemmet, som ”tvivelsutan (är) det trista människolivets djupast kända mening och mål, dithän de flesta sträva men inte alla nå”.⁵⁴ Lantarbetarna gör det oftast inte, menar Kämpe, deras bostad blir

aldrig ett hem utan enbart tak över huvudet. Anledningen är den "primitiva" erotik som börjar "på ett hölider och slutar i en statarstuga", utan "det sociala förutseende som man numera annars närpå fordrar."⁵⁵ Försörjningsbördan och knappheten leder till missnöje och osämja mellan makarna "och slutligen blir bitterheten olidlig /.../ därför att man inte kan komma ut ur äktenskapets tunga slaveri och arbeta var för sig".⁵⁶ Missnöjet kan dock någon gång ha det goda med sig att man "spana efter hjälpmedel för att slippa ut ur eländets malström /.../ (och) att *blicken riktas på fackföreningsrörelsen*, som hittills betraktats som ett onödigt och onyttigt bihang".⁵⁷ Denna utväg ur eländet blockeras dock ofta. "Det finnes nämligen element inom själva kåren, som ingalunda åstadkomma något gott för att bland de kämpande hålla modet uppe".⁵⁸ Dessa "element" är framför allt kvinnorna, enligt Kämpe. De har visat ett "oförlåtligt oförstånd" och en "fientlig konservatism" inför fackföreningsrörelsen. Kämpe beskyllar kvinnorna för att gå arbetsgivarens ärenden, för att "begabba fackföreningsrörelsen och socialdemokratien med språkets vidrigaste uttryck och ord" och för att vara "likgiltiga för såväl inre som yttre kultur".⁵⁹ Kämpe finner att "landsbygdens kvinnor ur arbetareklassen äro de, socialt sett, minst bildbara" och att deras intressen inte sträcker sig längre än till "brödfödan, erotiken och dansen – någon gång möjligen till den borgerligt färgade ortstidningens sliskiga följetong".⁶⁰ De lägger "könets hela ursprungliga ilskna envishet på att hålla mannen på förnöjsamhetens matta, för att därigenom kunna stå väl med husbonden".⁶¹ Denna kvinnornas hållning förklarar Kämpe med att de är rädda för husbonden vars makt de anser vara orubblig. Lantarbetarna och i synnerhet kvinnorna måste överge denna rädsla och "sin vidskepliga fördom mot fackföreningarna" för att kunna uppnå målet, hemmet. "Det är nämligen /.../ för hemmets mål och ändamål all fackföreningsrörelse kämpar /.../".⁶² Det är genom fackligt arbete samhället kommer att förändras och förutsättningar skapas för att alla skall kunna få ett hem.

Hur skall man tolka detta fräna angrepp på lantarbetarnas hustrur? Inte kan det väl vara så enkelt att Alfred Kämpe i sin besvikelse över den uteblivna tillströmningen till fackföreningarna sökte en syndabock att skylla på? Även om något uttömmande svar inte kan ges inom ramen för denna artikel kan några reflektioner göras. Alfred Kämpes enögda syn på lantarbetarnas hustrur kan ha sin förklaring i att den samtida arbetarrörelsen i sin helhet hade ett patriarkalt förhållningssätt gentemot kvinnor.⁶³ Mot bakgrund av statarnas sociala villkor och särskilda anställningsförhållanden bör man emellertid också fråga sig vilka lantarbetare som gick med i fackföreningen. Var det mogna familjefäder eller kanske ännu barnlösa unga män? Ingenting i Kämpes resonemang tyder nämligen på att de kvinnliga lantarbetarna välkomnades in i fackföreningsrörelsen som jämställda medlemmar. De omtalas endast som hustrur, inte som självständiga, med mannen likvärdiga arbeterskor. När Kämpe talar till kvinnorna, är det via männen.

Kämpe tar upp ytterligare en egenskap hos lantarbetarna som – får man förmoda – antas hindra deras fackliga organisering och solidarisering med

arbetarklassen i stort, nämligen drömmen om att bli torpare. Detta är, menar Kämpe, ett individualistiskt förhållningssätt till jorden som industriarbetarna har frigjort sig ifrån även om också de hyser kärlek till jorden. Industriarbetarna har koloniträdgårdar där de också kan odla livsmedel för att dryga ut inkomsterna. Det är det moderna uttrycket för kärleken till jorden. Därtill kan de drömma om ”blommor, trädgårdar och dignande åkerfält”⁶⁴ men då med obegränsad tillgång för alla. Det är alltså ett kollektivistiskt sätt att se på jorden, och detta är fackföreningsrörelsens förtjänst, enligt Kämpe. ”Det är fackföreningsrörelsen, som tydligen även måste visa lantarbetarna vägen till framgång och lycka”. Kämpe berör avslutningsvis tankar om jordbrukskollektiv men menar att endast under facklig skolning kan man komma till klarhet i dessa problem.⁶⁵

Denna del av Kämpes argumentation får ses mot bakgrund av jordfrågans behandling inom Lantarbetareförbundet. Att verka för att lantarbetarna fick tillgång till egen jord var inte något som Svenska Lantarbetareförbundet var främmande för. Man hade nämligen ännu inte entydigt bestämt sig för vilken uppgift man ställde sig: att underlätta lantarbetarnas ställning som lönearbete eller att verka för att lantarbetarna gavs möjlighet att bli självständiga producenter. Här skilde sig alltså Lantarbetareförbundet från industriarbetareförbunden. Inom industrin, menade man, fanns inte längre någon möjlighet för arbetarna att själva ta makten över produktionsmedlen, men för moderneringen var förhållandena annorlunda. Här kunde lantarbetarna få tillgång till egen jord med hjälp av staten. Socialisering av de stora egendomarna och uppstyckning i mindre brukningsenheter var en väg. Jordbrukskollektiv, gärna drivna i facklig regi, var en annan. Den samtida borgerliga egnahemsrörelsen var Lantarbetareförbundet däremot mycket kritisk till. Den innebar för det första skuldsättning och för det andra var brukningsenheterna för små för att försörja en familj, så att innehavarna ändå tvingades till lönearbete vid sidan om.⁶⁶ Det är möjligt att Kämpes varnande ord gäller just lockelsen att via egnahemsrörelsen skaffa sig tillgång till egen jord, vilket skulle göra inlägget mera begripligt.

Det finns dock ytterligare en aspekt att beakta. Förhållandet mellan män och kvinnor inom arbetarklassen vid denna tid byggde på att könen var åtskilda, att kvinnor var socialt underordnade och att män och kvinnor arbetade var för sig. För den bättre ställda delen av arbetarklassen betydde det att gifta kvinnor helst skulle vara hemarbetande. För de yrkesarbetande kvinnorna fanns en särskild kvinnlig arbetsmarknad och en särskild arbetslagstiftning.⁶⁷ Lantarbetarnas anställningsvillkor innebar däremot att gifta par anställdes tillsammans och arbetade för samma husbonde. Egnahemsrörelsen ändrade inte på detta förhållande. Kämpes utfall mot kvinnorna kan tolkas som ett tyst accepterande av den underordnade roll som arbetarkvinnor anvisades också av arbetarrörelsen. Om denna tolkning är riktig, förutsatte lantarbetarnas integration i arbetarrörelsen att kvinnorna inom denna grupp definierades på samma sätt som andra kvinnor inom arbetarklassen, att män och kvinnor

förändrade sin relation till varandra och skapade sig identiteter som redan artikulerats inom industriarbetarklassen.

Den bild som Alfred Kämpes artiklar i *Fackföreningsrörelsen* förmedlar till de organiserade arbetarna om lantarbetare och deras fackliga engagemang kan sammanfattas som följer:

Lantarbetarna lever under mycket svåra sociala förhållanden, och här är det främst de låga lönerna och det förhållandet att statarna (fram till 1926) lydde under tjänstehjonsstadgan som framhålls. Det slitsamma arbetet, de långa arbetsdagarna och de torftiga materiella förhållandena gör lantarbetarna resignerade. Det är därför mycket svårt att förmå dem att sluta sig samman och gemensamt (i fackföreningar) kämpa för bättre villkor. Även om detta är förstäeligt kan det emellertid, menar Kämpe, inte ursäktas. Gång på gång klandras lantarbetarna av Kämpe för sin likgiltighet för fackligt och politiskt arbete. Det finns en fostrande underton gentemot lantarbetarna i dessa artiklar.

För att åstadkomma facklig organisering bland lantarbetarna behövs det agitatorer utifrån. Kämpe redovisar i flera artiklar hur lantarbetarna har blivit ”väckta” och fått hjälp av industriarbetarna. När fackföreningar bildats har detta i regel omedelbart lett till arbetsnedläggelse och konflikt med arbetsgivarna. Dessa beskrivs som oerhört brutala och omedgörliga, och de hade överheten på sin sida. Klasskampen i jordbruket framstår således som mycket hård och kompromisslös. Att det under dessa förhållanden var svårt att hålla fackföreningsrörelsen vid liv borde inte förvåna. Det dröjde sällan länge innan en facklig framgång bemöttes med förnyade ansträngningar från godsägarnas sida att återgå till den gamla godtyckligheten, som Kämpe skriver. Men det är ändå lantarbetarna själva som framstår som ansvariga för sin organisations bräcklighet. De är i allmänhet inte tillräckligt angelägna och inser inte vikten av att hålla ihop och kämpa för sin sak.⁶⁸ I synnerhet statarehustrurna utmålas som negativa inte bara mot fackföreningsrörelsen, utan också mot socialdemokratin och lägger därmed hinder i vägen för lantarbetarnas frigörelse. Kvinnornas roll definieras som stödjande. Hon skall stå bakom mannen och ge honom mod att kämpa, men inte själv vara aktiv. Med sina omdömen om statarkvinnorna skapar Kämpe en marginaliserad arbetaridentitet åt kvinnorna.

Alfred Kämpe var den som skrev flest artiklar om lantarbetarfrågan i Fackföreningsrörelsen under 1920-talet men inte den ende. Det finns även enstaka artiklar av tidningen Lantarbetarens redaktör Albin Hansson (1923), tidningen *Fackföreningsrörelsens* redaktör Sigfrid Hansson (1924), *Arbetets* medarbetare Axel Uhlén (1925), Ragnar Casparsson, *Social-Demokratens* facklige redaktör, (1929), och Per Bergman, medlem av Landssekreteriatet sedan 1923, (1930).⁶⁹

I artikeln *Jordbrukarnas krav på statsunderstöd* vänder sig Albin Hansson 1923 mot anspråk på staten att hjälpa upp jordbruksnäringen med tullar på spannmål m m. Detta skulle vara ett sätt för jordbrukarna att försäkra sig om vinst på sitt investerade kapital på andra gruppers bekostnad, menar han. Det

vore orättvist av staten att tillmötesgå sådana krav utan att samtidigt se till att "jordbrukets arbetare komma i åtnjutande av människovärdiga existensvillkor. De leva under ett fruktansvärdare betryck än några andra av statens invånare".⁷⁰ Här slås alltså fast att lantarbetarna har sämre sociala villkor än andra arbetargrupper.

Men till skillnad från Alfred Kämpe ser Albin Hansson detta förhållande som orsakat inte enbart av arbetsgivarna, en ospecificerad överhet och lantarbetarna själva utan han ger staten huvudansvaret. Här möter oss föreställningen att staten skall reglera förhållandet mellan klasserna, i hela nationens intresse. Det vore "nationalekonomiskt klokt av staten" att före patronerna hjälpa lantarbetarna så att de kan leva på sina löner. Jordbrukets kris kan inte lösas utan arbetskraft, och "det (kan) icke vara med landets intressen förenligt att denna stora och kanske nyttigaste och nödvändigaste medborgaregrupp skall leva under svältgränsen, oförmögen att själv tillvarataga egna intressen – i samma utsträckning som andra lönearbetare – bundna av band, som staten själv pålägger dem."⁷¹ Skulle staten emellertid stödja jordbrukspatronerna utan att först tillgodose lantarbetarnas behov, "sker en orättvisa som arbetarna sent skola glömma".⁷² Det är staten som nu har initiativet men arbetarna är inte hjälplösa inför beslut som inte gagnar dem. I förlängningen ligger här ett medvetande om arbetarrörelsens makt som kan mobiliseras om staten inte påtar sig rollen som rättvis social förmedlare.

Lantarbetareförbundets Albin Hansson tycks alltså ha förlitat sig på den samlade arbetarrörelsens stöd, och detta tillförsäkras också av LO-tidningens redaktör Sigfrid Hansson i en artikel året därpå.⁷³ Samtidigt kritiserar han dock lantarbetarna för att de enligt honom inte inser "nyttan och nödvändigheten av facklig organisation".⁷⁴ Om de bara hade gjort det, hade de "under en relativt kort tid (kunnat) åstadkomma en sådan organisation, som åtminstone i fråga om medlemsnumerären skulle bli en av de mäktigaste i landet".⁷⁵

Sigfrid Hansson framhåller, i likhet med Kämpe, industriarbetarna som föregångsmän, vars exempel lantarbetarna borde ha följt. Sådana ansatser gjordes också vid sekelskiftet genom Svenska Lantarbetareförbundet men det räckte med några motgångar för att flertalet medlemmar skulle lämna förbundet, menar Hansson. År 1909 nämns som slutår för denna första lantarbetarorganisation men utan hänvisning till storstrejken och fackföreningsrörelsens tillbakagång i allmänhet till följd av denna. När Svenska Lantarbetareförbundet rekonstruerades 1918 var det för att de svåra tiderna "tvingade/.../återigen arbetarna att söka sig det skydd, som fackorganisationen avser att lämna."⁷⁶

Det nya förbundet fick inte riktigt den stora anslutning som man hade hoppats på. Hansson förklarar detta med att "bolsjevikiska agitatorer" hade infiltrerat rörelsen i syfte att ta ledningen inom Svenska Lantarbetareförbundet men misslyckats med detta. De bildade då i stället olika provinsförbund "och åstadkommo därmed förvirring bland dessa med praktisk fackföreningsverksamhet ganska oerfarna arbetare".⁷⁷ Provinsförbunden försvann dock snabbt, utom Upplands Lantarbetareförbund, som aldrig varit "en tummelplats för

boljsvikererna” och just därför kunnat bestå och arbeta ”i enlighet med fackför-
eningsrörelsens intentioner”, hävdar Sigfrid Hansson.⁷⁸

Det borde ha varit lättare för lantarbetarna att organisera sig på nytt än det
varit för industriarbetarna när de byggde upp sina organisationer, menar
Sigfrid Hansson. Industriarbetarna hade ju redan berett marken genom att de
tillkämpat sig föreningsrätten och respekt för kollektivavtal. Vad är det då som
hindrar lantarbetarna från att mangrant ansluta sig till fackföreningen? Sigfrid
Hansson framhåller tre orsaker:

1. Lantarbetarnas sociala läge.
2. Den därmed sammanhängande bristen på ”andlig spänstighet”. Eftersom
”fattigdom och nöd verka deprimerande på människornas psyke” är det
endast ett fåtal lantarbetare som äger den för ett framgångsrikt organisa-
tionsarbete erforderliga ”andliga spänstigheten”.⁷⁹
3. Arbetsgivarnas motstånd mot arbetarnas organisering och de försträmdas
ovilja att avtalsvägen bilägga den nu aktuella striden (dvs strejken 1924,
min anm.). Hansson menar att konflikten inte i första hand gäller arbetsvill-
koren utan arbetsorganisation. Hade lantarbetarna varit bättre organise-
rade, hade konflikten kunnat förebyggas, hävdar han.

Argumenteringen liknar den som Alfred Kämppe använder i sina artiklar:
lantarbetarna har goda förutsättningar för en effektiv facklig organisation. De
har också andra arbetares (ekonomiska) stöd och sympatier. Det som hindrar
lantarbetarna från att genom fackligt arbete förbättra sina villkor är deras eget
bristande medvetande. Till viss del kan denna brist förklaras med de svåra
sociala villkoren och motpartens omedgörlighet men i grund och botten är det
lantarbetarna själva som får bära ansvaret.

Liksom Sigfrid Hansson tog också Axel Uhlén lantarbetarstrejken 1924 som
utgångspunkt när han i en artikkelserie 1925 gav sin syn på lantarbetarnas
sociala läge och fackliga möjligheter.⁸⁰

Strejken måste ses i ljuset av Lantarbetareförbundets historia och löneut-
vecklingen inom jordbruket, menar han. De första försöken att upprätta
kollektivavtal gjordes 20 år tidigare men de var endast lokala och hade
begränsade framgångar. I Skåne uppnåddes det första riktiga avtalet 1919, men
det hade sin orsak i förhållandena på arbetsmarknaden. Arbetsgivarna inom
jordbruket tvingades att tävla med industrin om arbetskraft. För att förhindra
jordbrukets avfolkning var man nödgad att höja lönerna. Högkonjunktura
hade dock redan innan dess pressat upp lönerna. Med hjälp av Socialstyrelsens
officiella statistik finner Uhlén att dagsverklarnas löner ökade betydligt mer än
statkarlarnas. De förra hade inga naturaförmåner och var rörliga. Det var dessa
arbetare jordbruket och industrin konkurrerade om. Vid depressionen fick
daglönarna också vidkänna de största lönesänkningarna.

Det avtal som Lantarbetareförbundet slöt med lantarbetsgivarna 1919–20
innebar löneökningar men redan 1921 genomfördes sänkningar. För tiden

1921–22 fanns inget avtal och lönerna sänktes ytterligare. 1923 lade arbetsgivarna ett förslag som innebar att statkarlarna skulle få en lönesänkning med ytterligare 18% och dagsverkarna med inte mindre än en tredjedel. Detta ”försök till hänsynslöst ocker på arbetslösheten” lyckades dock inte men ändå genomfördes betydliga lönereduceringar.⁸¹

Arbetsgivarnas mål var att omintetgöra kollektivavtalet, konstaterar Uhlén. En av regeringen tillsatt medlingskommission ingrep men resultatet blev ändå att både statkarlar och dagsverkare hamnade på en lönenivå som på tiden före kriget. Det var detta avtal som arbetarna sade upp den 24 oktober 1924, och ”(i) belysning av detta förhållande framstår lantarbetsgivarnas oresonliga omedgörlighet och hänsynslösa stridsföring under den nu utkämpade konflikten i den rätta dagern.”⁸²

Arbetsgivarnas omtalade omedgörlighet ledde till strandade förhandlingar även inför förlikningsman och medlingskommission. Uhlén är nogga med att poängtera att arbetarna varit villiga att kompromissa och att deras krav är berättigade. Lantarbetarnas löneutveckling har halkat långt efter andra arbetares, framhåller han. De har inte fått del av den höjning av levnadsstandarden, som övriga arbetare uppnått och som ”/.../varit gagnande för alla klasser – alltså även kapitalistklassen/.../Intet krav kan därför ur allmän social synpunkt vara mera berättigat än lantarbetarnas krav på förbättrade sociala villkor.”⁸³

Uhléns artikel saknar den klandrande tonen mot lantarbetarna som vi kunnat observera i andra författares framställningar. För honom är det godsägarnas brutala agerande som även denna gång blivit lantarbetarna övermäktigt. Godsägarnas lönepolitik går ut på att bevara en egenmäktighet och självbestämmanderätt ”vars traditioner stamma från hedenhös, eller i varje fall från medeltidens slaveri”.⁸⁴ Deras argument, att jordbruket inte kan bära högre löner, är bara svepskäl, särskilt i Skåne, där godsägarna bjudit hårdast motstånd, menar Uhlén och framhåller tre motargument:

- a. oorganiserade arbetsgivare har höjt lönerna motsvarande och t o m överstigande arbetarnas krav
- b. marknadspriset på jordbruksprodukter har stigit med 25–30%
- c. de danska jordbrukarna är den enda samhällsgrupp vars inkomster har ökat de senaste åren, och Skånes jordbruk är jämförbart med Danmarks.

De danska lantarbetarna är bättre avlönade än de svenska, ”kanske huvudsakligen på grund av, att de äro långt bättre organiserade och dessutom sakna den black om foten, som för de svenska lantarbetarna är ett hinder, nämligen legostadgan”.⁸⁵ Bl a har de danska lantarbetarna en stor fördel av att avtalet där löper ut den 1 maj och inte, som i Sverige, den 24 oktober. De kunde sätta press på arbetsgivarna när deras arbetskraft behövdes som bäst. De svenska arbetarna däremot hade inte samma goda förhandlingsposition då skördearbetet redan var avklarat vid avtalets slut. Anledningen till att det svenska avtalet löpte till den 24 oktober var legostadgan.

Godsägarnas handlingssätt måste förklaras utifrån andra och djupare grunder än enbart lönepolitiken. Striden gällde inte enbart lönerna utan också avtalsrätten och föreningsrätten, menar Uhlén. Arbetsgivarna var ute efter att krossa organisationen. Skrämselektik och trakassering, såsom att innehålla löner, stänga möteslokaler, förbjuda försäljning av livsmedel till strejkande lantarbetare riktade sig främst mot arbetare som varit aktiva inom organisationen eller haft offentliga uppdrag. När dessa medel inte var verkningsfulla tillgreps vräkningsvapnet ”med all den omänsklighet och allt det förakt för människovärdet, som legostadgan medger”.⁸⁶ Den skånska högadeln gick i spetsen för denna vräkningsaktion som kom att göra minst 150 lantarbetarfamiljer hemlösa. Något liknande har inte förekommit sedan Sundsvallsstrejken 1879, hävdar Uhlén och påpekar att det främst var ”lantarbetarorganisationens bästa och redligaste män i Skåne”⁸⁷ som drabbades.

Arbetsgivarna har gått segrande ur striden men endast om man inte beaktar lantarbetarnas svårigheter och godsägarnas makt, framhåller Uhlén. Godsägarna visade med sitt agerande att de kämpar förtvivlat för att behålla ett socialt system som är dömt till undergång, nämligen feodalism. Detta tillhör dock ”en förfluten kulturperiod och som vi inom andra arbetsområden för längesedan övervunnit./.../”(L)antarbetarnas strid (har) varit ingenting mer eller mindre än en verklig kulturkamp/.../därför, att befrielsen av en talrik klass ur århundradens nöd och förtryck är ett kulturintresse, som det vore varje verklig kulturmänniskas plikt att understödja”.⁸⁸ Om lantarbetarna har insett vad en stark organisation betyder – och något annat är inte tänkbart – har konflikten ändå givit vinst inte enbart för lantarbetarna utan för hela arbetarklassen. Då kan lantarbetarna kämpa sig ur ”sitt för nutida arbetare ovärdiga sociala tillstånd”.⁸⁹ Lantarbetarstriden har lärt inte bara lantarbetarna och arbetarklassen utan ”/.../oss alla, oavsett till vilken klass eller åskådning vi räknar oss”⁹⁰ att legostadgan borde avskaffats, inte bagatelliserats. Humanitet och social anständighet fordrar att denna föråldrade lagstiftning försvinner.

Axel Uhléns artikel verkar vara skriven även för medlemmar av andra samhällsklasser än arbetarklassen. Artikeln anlägger ett civilisationsperspektiv⁹¹ på den sociala utvecklingen och vädjar till alla som bejakar ett sådant perspektiv. Lantarbetarnas motpart, godsägarna, framstår som bakåtsträvande utposter av en passerad social organisation.

Konflikten 1924 var emellertid inte den sista striden lantarbetarna fick utkämpa. Fyra år senare gav en till omfång mera begränsad men i sitt förlopp liknande strejk i Södra Møre i Småland förnyad anledning till analys av lantarbetarnas sociala läge och fackliga utveckling. Denna gång kommenterades händelserna av Ragnar Casparsson, då facklig redaktör i Social-Demokraten.⁹²

Liksom tidigare konflikter hade även denna karaktär av föreningsstrid, och motpartens otidsenliga förhållningssätt betonas. Samtidigt antar Casparsson att konflikten kommer att väcka lantarbetarna till insikt om den fackliga organisationens vikt och betydelse.

Casparsson jämför även denna strejk med Sundsvallsstrejken. Patronerna i Möre reagerar i princip på samma sätt som sågverkspatronerna gjorde, även om metoderna är något mindre inhumana, menar han. Denna erfarenhet kommer att få samma betydelse för lantarbetarrörelsens utveckling och organisatoriska skolning som Sundsvallsstrejken fick för industriarbetarna 50 år tidigare, tror Casparsson.

I fortsättningen koncentrerar Casparsson sin framställning kring jämförelser mellan lantarbetarnas och industriarbetarnas situation. Jämförelsen utfaller till lantarbetarnas nackdel. De har längre arbetstider, som inte regleras i lag, och deras löner uppgår endast till hälften av industriarbetarnas. Dessa förhållanden gäller även internationellt. Casparsson refererar en rapport från Internationella Arbetsbyrån i Genève som konstaterar att det finns en stor social klyfta mellan lantarbetare och industriarbetare i alla industriländer. Denna skillnad beror huvudsakligen på att lantarbetarna, i motsats till industriarbetarna, saknar starka fackliga organisationer, enligt rapporten.

Detta tar Casparsson till utgångspunkt för en stark plädering för mera omfattande facklig sammanslutning bland de svenska lantarbetarna än hittills. Organisering är enligt honom en förutsättning för att lantarbetarna skall kunna bli en jämlik del av arbetarrörelsen i sin helhet. Ca 100.000 lantarbetare borde kunna organisera sig, mot de 10.000–12.000 som (1929) är organiserade. Krav ställs dock inte enbart på lantarbetarna (som för övrigt inte var den enda arbetargruppen med låg organiseringsgrad). Även industriarbetarna måste bygga ut fackföreningsrörelsen att omfatta lantarbetarna, detta "i socialismens och det allmänna framstegets intresse".⁹³

Möjligen kan man i denna uppmaning till industriarbetarna ana ett visst (förmodat) ointresse från deras sida att engagera sig i lantarbetarnas sak.

1930 förenade sig Upplands Lantarbetareförbund med Svenska Lantarbetareförbundet till en enhetlig organisation. Förändringen föranledde Per Bergman, då medlem av LO-sekretariatet, att publicera en artikel med rubriken *Lantarbetarna på rätt väg*.⁹⁴ Lantarbetarnas fackliga utveckling beskrivs här som hämmad av det faktum att många duktiga arbetare lämnar jordbruket för industrin. Det innebär för de kvarvarande att det "...blivit en alltför hård kamp mot slöhet och oförmåga att förstå sammanslutningens nödvändighet, som har fattigdomen och eländet som sin bästa bundsförvant".⁹⁵ Denna formulering visar att den fostrande attityden till lantarbetarna finns kvar inom fackföreningstoppen, även om den blivit mindre vanlig än i början av 1920-talet. Samtidigt ges dock arbetsgivarna huvuddelen av skulden till lantarbetarnas svaga organisering. Husbondeväldet har inte försvunnit med legostadgan som avskaffats några år tidigare. Det är "ett rudimentärt organ i samhällskroppen, en blindtarm vars bortopererande är en akt av omtanke om samhällets sundhet och hälsa".⁹⁶ Detta kan endast ske genom att lantarbetarna sluter sig samman och uppnår organisationsmässiga avtal om arbetsvillkoren. Någon annan utväg givns inte.

Artikeln vänder sig också mot dem som velat göra gällande avgörande

skillnader mellan jordbruk och industri och olika intressen mellan lantarbetare och industriarbetare. Det sägs inte vilka det är som hävdar detta, och man kan väl anta att det är främst jordbrukets arbetsgivare som avses här. Å andra sidan fanns det även inom Lantarbetareförbundet företrädare för denna åsikt. De menade att förhållandena i modernäringen var annorlunda än i industrin, vilket också hade konsekvenser för vilka fackliga strategier som förespråkades.⁹⁷ Det är inte uteslutet att även industriarbetarna själva kan ha haft den åsikten och varit (eller förmodats vara) mindre villiga att engagera sig för lantarbetarnas sak.

Detta antagande förstärks av artikelns avslutning, som uttrycker en förhoppning att det nu enhetliga Lantarbetareförbundet skall ansluta sig till LO. ”Det är både en ekonomisk och moralisk fråga av stor vikt för lantarbetarörelsen, att den även organisatoriskt ställer sig med bland landets övriga organiserade arbetare. Principiellt och taktiskt är det ingenting som skiljer/...”⁹⁸ Först när lantarbetarna arbetar på samma sätt och tillsammans med övriga fackförbund kan de anses vara fullvärdiga medlemmar av arbetarrörelsen, enligt ovan.

5. Lillebror eller kamrat – men aldrig syster? En sammanfattande diskussion

Den bild av lantarbetaren som tar form vid analysen av de genomgångna artiklarna i tidningen Fackföreningsrörelsen 1921–1931 är tve tydlig. Å ena sidan framträder en arbetarklassens lillebror – mindre vetande, mindre självständig, i större behov av hjälp än storebröderna i industriarbetarförbunden. I artiklar som ger uttryck för lillebror-attityden redogörs tydligt för de svåra förhållandena som lantarbetarna lever under och hur de skiljer sig från industriarbetarnas. Samtidigt som olika erfarenheter lyfts fram betonas samhörigheten med resonemang som utgår ifrån industriarbetarnas ledande roll – som föregångsmän och som medhjälpare.

Lantarbetarens personliga svagheter ägnas stor uppmärksamhet: han är slö, likgiltig, kulturellt efterbliven och har ett bristande självförtroende. Kampviljan flamar upp och försvinner lika plötsligt. Lantarbetaren saknar alltså uthållighet och är inte medveten om vilka insatser som krävs av honom.

Den solidaritet som denne lillebror kan räkna med ger inte ”storebror” utifrån en jämlik utan från en upphöjd position. Lantarbetaren måste fostras och tillrättavisas. Han måste gå på gång väckas ur sin likgiltighet och slöhet och bringas till insikt om den fackliga organisationens nödvändighet. – Denna typ av argumentering förekommer såväl inifrån Lantarbetareförbundet som från centralt fackligt håll. Den är särskilt tydlig vid de tillfällen då lantarbetarnas organisation är försvagad, även när detta är en följd av att man lidit nederlag i större konflikter med arbetsgivarna.

Nu var det visserligen inte ovanligt att oorganiserade eller svagt organiserade arbetaregrupper bedömdes av rörelsens ledare på det ovan beskrivna sättet.

Det bör snarare ses som en allmän strategi inom arbetarrörelsen att avgränsa de egna medlemmarna såsom dugligare och bättre än de som stod utanför. På så sätt gavs rörelsen legitimitet och skapades en positiv självbild för de organiserade arbetare – lantarbetare såväl som industriarbetare – som läste artiklarna. Detta minskar emellertid inte betydelsen av hur just lantarbetarna kom att uppfatta integrationsprocessen. De omdömen som lantarbetarna fick läsa om sig själva i den centralt utgivna fackföreningspressen bör ha medverkat till lantarbetarnas uppfattning av sin plats i arbetarklassen, och därmed till deras fortsatta handlingar.

Å andra sidan finns i artiklarna också en argumentationslinje som framställer lantarbetaren som kamrat. Denna attityd kännetecknas av att lantarbetarens annorlunda sociala villkor analyseras och läggs till grund för en förståelse för de speciella svårigheter som möter lantarbetarnas fackliga organisering. Lantarbetaren som kamrat anses vara kapabel att ta eget ansvar. Hans gemensamma intressen med industriarbetaren betonas, liksom deras samhörighet i arbetarrörelsen, på lika villkor. I denna argumentation ses inte industriarbetaren entydigt som den mera försigkomne storebrodern med rätt att fostra lillebror. I stället uppmanas industriarbetarna att visa ett större engagemang för lantarbetarnas sak, inte enbart i egennyttans tecken utan för att generellt säkra det sociala framåtskridandet. – Denna kamratattityd blir vanligare i artiklar skrivna mot slutet av 1920-talet, när lantarbetarrörelsen stabiliseras. Man får dock beakta att båda attityderna kan finnas samtidigt i en och samma artikel under hela den undersökta perioden.

Denna ambivalenta hållning är inte obegriplig. De sociala skillnaderna mellan industriarbetare och lantarbetare var fortfarande betydande under 1920-talet. Lantarbetarnas respektive industriarbetarnas vardagliga erfarenheter var under den här undersökta perioden ännu olika.⁹⁹ Det är därför långt ifrån självklart att industriarbetarna uppfattade sina intressen som gemensamma med lantarbetarnas. Den mellanställning mellan fri lönearbetare och förkapitalistisk arbetare som lantarbetarna fortfarande intog gjorde det också svårt att identifiera den gemensamma klasspositionen.

När lantarbetarrörelsen tillkom hade industriarbetarna redan etablerade organisationer. Inom dessa hade de utvecklat gemensamma strategier i kampen mot kapitalet, och kanske ännu viktigare, en gemensam kultur. Med detta menar jag att industriarbetarna tolkade sina erfarenheter, sin verklighet, på liknande sätt och drog liknande slutsatser. De hade utvecklat egna beteendenor- mer och ett eget förhållningssätt till den borgerliga kulturen.¹⁰⁰ Industriarbetarna betraktade lantarbetarna från sitt eget kulturella perspektiv. Detta kan förklara "lillebror-attityden". I industriarbetarnas kulturella uppsättning ingick även värderingar som motiverade en strävan efter att förändra samhället till förmån för alla förtryckta grupper. Det är i dessa värderingar av nationell och internationell solidaritet som vi kan hitta "kamrat-attityden".

Varken "lillebror"- eller "kamrat-attityden" inkluderar de kvinnliga lantarbetarna. Dessa är i själva verket helt osynliggjorda i merparten av artiklarna.

Artikelförfattarna är män som talar till andra män. När kvinnor kommer på tal i Alfred Kämpes redovisade artikel är det i negativa ordalag, och kvinnor tilldelas en marginell, t o m hindrande, position inom klassen.

Det ambivalenta förhållningssättet inför lantarbetarna som artiklarna i *Fackföreningsrörelsen* ger uttryck för tyder på att integrationsprocessen var konfliktfylld. Det skall dock framhållas att den bild som här framträder endast är en aspekt av problematiken. Nästa steg måste bli att undersöka lantarbetarnas egen syn, t ex genom att analysera förbundstidningen *Lantarbetaren* på liknande sätt. Ytterligare steg kan tas genom att man jämför den centrala nivån med den lokala. I vilket förhållande stod fackföreningsrörelsen och lantarbetarrörelsen i praktiken, i det dagliga livet? Hur förhöll sig kvinnorna, hur tolkade de den bild som de mötte i fackföreningspressen? Kom den att bli en del av deras erfarenhet? Fanns det alternativa tolkningar på andra nivåer än i den offentlighet som tidningarna utgjorde?

En fråga som inte ställts i denna artikel men som onekligen tränger sig på är den om orsaken till den fackliga rörelsens intresse för lantarbetarnas organisering. *Varför* ville industriarbetarna ha med lantarbetarna i arbetarrörelsen? Det är en angelägen uppgift att närmare utreda det komplexa samspelet mellan sociala förändringar, politiska strategier och klasserfarenheter.

Noter

1. Kämpe, s 83, i: *Fackföreningsrörelsen* band 2, 1921, Lars Furuland, *Statarna i litteraturen. En studie i svensk dikt och samhällsdebatt.* (Stockholm 1962), s. 273. Lars Olsson, *Agrar kapitalism i Skåne 1790–1945. I: Landsbygdens omvandling efter 1800. Föredrag hållna vid ett lokalhistoriskt symposium i Örebro den 6 december 1991.* (Stockholm 1992), s. 43. – Jag tackar deltagarna i arbetarhistoriska forskarseminariet i Lund för värdefulla kommentarer och synpunkter på uppsatsen. Ett särskilt tack till Monika Edgren och Kenneth Johansson som båda har läst artikeln och med konstruktiv kritik stimulerat mig till större eftertanke och skärpa.
2. Jag är givetvis medveten om att skillnaderna var stora inom industriarbetarklassen. Inte heller utgjorde lantarbetarna en enhetlig grupp. Med tanke på att syftet med denna artikel är att belysa hur fackföreningsrörelsen i stort såg på lantarbetarna är det bättre att inte nyantera begreppen, varför jag även i fortsättningen kommer att använda "industriarbetare" och "lantarbetare" på detta förenklade sätt.
3. Om lantarbetarnas kulturmiljö se Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 197–204. Om landsbygdskultur, se Gunnar Alsmark, Ljus över bygden, i: *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet.* (Lund 1985) s. 297–352. I sin avhandling om folkrörelserna utbredning på landsbygden konstaterar Torkel Jansson att lantarbetarna var underrepresenterade, s. 115, 117, 121. Torkel Jansson, *Samhällsförändring och sammanslutningsformer. Det frivilliga föreningsväsendets uppkomst och spridning i Husby-Rekarne från omkring 1850 till 1930* (Uppsala 1982)
4. Rönny Ambjörnsson, *Den skotsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sägverkssamhälle 1880–1930* (Stockholm 1988)
5. Pär-Erik Back, *En klass i uppbrott. Den fackliga lantarbetarrörelsens uppkomst och utveckling.* (Malmö 1961), s. 100, s. 119, s. 263 ff
6. Curt Johanson, *Lantarbetarna i Uppland 1918–1930. En studie i facklig taktik och organisation.* (Uppsala 1970), s. 143 ff
7. Annette Thörnquist, *Lönearbete eller egen jord? Den svenska lantarbetarrörelsen och jordfrågan 1908–1936* (Uppsala 1989) s. 27.
8. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 277.
9. Peter Billing, *Människovärdet vi fordra tillbaka. Arbetarklassens formering och det Socialdemokratiska arbetarepartiets framväxt och utveckling i Skåne fram till 1911* (Malmö 1985), s. 77 ff, s. 110. – Konflikten gällde Hallbergs svårigheter att klara uppgiften som förtroendemän och agitator.
10. Lars Olsson, *Skånska godsägare och galiziska roepiger. Kapitalism, betodling och arbetarimport före första världskriget. I: Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén* (Lund 1987). Lars Olsson, *Kvinnokraft, arbetskraft, maskinkraft. I: Arbetets historia, 6* (Lund 1993). Lars Olsson, *Den vita piskan. I: Dagsverken. 13 essäer i arbetets historia* (Lund 1994). Lars Olsson, *Agrar kapitalism i Skåne.*
11. Lars Olsson, *Skånska godsägare..* s. 265, 275, 283 f
12. Här refererat efter Pär-Erik Back, *En klass i uppbrott* s. 265 f. Se även Annette Thörnquist, *Lönearbete eller egen jord?* s. 26
13. Pär-Erik Back, *En klass i uppbrott*, s. 268
14. E P Thompson, *The Making of The English Working Class*, (1963) s. 8–13, citat s. 9
15. För en utförlig diskussion av detta perspektiv, dess implikationer gällande människo- och historiesyn, se Peter Aronsson, Kenneth Johansson, Bengt Schüllerqvist, Gunnar Silow, Maria Ågren, *Vem skapar historia? Om struktur och subjekt som historieteoretiskt problem*, i: *Scandia* bd 54:2, 1988
16. Inom den svenska arbetarhistoriska forskningen har perspektivet kanske mest konsekvent använts av etnologen Mats Lindkvist i avhandlingen *Klasskamrater. Om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920* (Stockholm 1987). Han visar här bl a på konflikter orsakade av olikheterna i olika arbetargrupperns kulturella

bakgrund.

17. Christina Carlsson Wetterberg, Skall vi fortsätta skriva männens historia? i *Scandia* 55:2, 1989
18. Joan W. Scott, *Gender and the Politics of History*, (Columbia University Press, 1988) s. 68–90
19. För en mera ingående analys av Joan Scotts bok *Gender and the Politics of History* och poststrukturalism, se Monika Edgren, Makt, språk och kön i *Häftena för kritiska studier*, nr 3, 1991.
20. Jmf Monika Edgren, *Tradition och förändring*, s. 30
21. Enligt min mening går alltså Scott för långt i sin kritik av Thompson när hon tillskriver honom ett reduktionistiskt perspektiv.
22. För den nordiska debatten (som samtidigt också redogör för den amerikanska debatten) om konsekvenser av det av Joan Scott förordade forskningsprogrammet, se förutom Monika Edgrens nämnda artikel Christina Carlsson Wetterberg i *Scandia* 55:2, 1989 och i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1992, Gro Hageman i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1994. Här är inte plats att detaljerat redogöra för de skilda ställningstaganden men allmänt kan sägas att de kunskapsteoretiska implikationerna har varit stöttestenen. Finns det en verklighet utan för språket? Om inte, är då ett (normativt) kritiskt förhållningssätt som feminism fortfarande möjligt? Och hur skall vi kunna tolka historiska händelser och processer utan någon referens till annat än kursen?
23. Om traditionens betydelse i utformningen av nya kulturella föreställningar och praktiker, se Raymond Williams, *Marx och kulturen. En diskussion kring marxistisk kultur- och litteraturteori*. (Stockholm 1980), s. 96–101. Raymond Williams, *Problems in Materialism and Culture*, (London 1980) s. 39. Monika Edgren, *Tradition och förändring*, s. 174–176
24. *Fackföreningsrörelsen 1921*, band 1, s. 1
25. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 24 ff
26. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 43–45, Lars Furuland, *Statareländet – den proletära kärnfamiljen. I: Forskning och framsteg*, nr 5–6, 1977. Lars Olsson, *Agrar kapitalism..* s. 44–45. Om statarnas bostäder se även Mats Rehnberg i *Arbetaren i helg och söcken*, del 1, s. 161–181. – En god uppfattning om statarbostädernas skiftande men alltid låga standard ger t ex minnesuppteckningarna i *Skånska statare och lantarbetare berättar* (1985).
27. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 165, Lars Furuland, *Statareländet..*, Lars Olsson, *Kvinnkraft..*, Lars Olsson, *Den vita piskan*.
28. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 45–49, Lars Furuland, *Statareländet*. Pär-Erik Back, *En klass i uppbrott*, s. 67–93, Lars Olsson, *Agrar kapitalism..*, s. 45.
29. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 34–35. – Om sambandet mellan folkökning och proletarisering se särskilt Christer Winberg, *Folkökning och proletarisering*. (Göteborg 1975)
30. Christer Winberg, *Folkökning och proletarisering*. Lars Olsson, *Agrar kapitalism..*, s. 32
31. Lars Olsson, *Agrar kapitalism..*
32. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 34, Lars Olsson, *Agrar kapitalism..*, s. 34
33. Jmf även Annette Thörnqvist, *Löenarbete eller egen jord?* s. 50 f
34. Lars Olsson, *Agrar kapitalism*
35. För Upplands lantarbetarförbund föreligger dock Curt Johansons avhandling *Lantarbetarna i Uppland 1918–1930. En studie i facklig taktik och organisation* (Uppsala 1970)
36. Peter Billing, *Människovärdet vi fordra tillbaka*, s. 77
37. Axel Uhlén, s. 150, i *Fackföreningsrörelsen 1925*, band 1
38. Axel Uhlén, s. 207 f, *Fackföreningsrörelsen 1925*, band 1
39. Att sammanslagning av de båda lantarbetarförbunden inte kunnat ske tidigare

- hänför Back till personliga kontroverser mellan resp förbundsledning som kunde biläggas först när kontrahenterna hade gått ur tiden.
40. Om de intellektuella i vid bemärkelse och deras uppgifter, se Antonio Gramsci, *Selections from Prison Notebooks*, (Oxford 1986, 1971) s. 3 ff, och Antonio Gramsci, *En kollektiv intellektuell*, (Uddevalla 1967) s. 143–162
  41. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 304
  42. Alfred Kämpe, *Trälar, torpare, statare. Noveller och journalistik i urval av Lars Furuland*. (Stockholm 1977), s. 6 (även citatet). Även Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 304 ff
  43. *Fackföreningsrörelsen* 1921, årg. 1, band 2, s. 81–86
  44. *Fackföreningsrörelsen* 1921, årg. 1, band 2, s. 85
  45. *Fackföreningsrörelsen* 1921, årg. 1, band 2, s. 316–324
  46. *Fackföreningsrörelsen* 1921, band 2, s. 319
  47. *Fackföreningsrörelsen* 1923, band 2, s. 517–521
  48. *Fackföreningsrörelsen* 1923, band 2, s. 517
  49. *Fackföreningsrörelsen* 1927, band 1, s. 588–591
  50. *Fackföreningsrörelsen* 1927, band 1, s. 588
  51. Alfred Kämpe, *Fackföreningsrörelsen* 1927, band 1, s. 589, menar alltså att arbetskraftsimporten hade till syfte att krossa lantarbetarnas organisation. Denna tolkning har först på senare tid nyanserats. Lars Olsson, *Skånska godsägare...*, s. 269–275
  52. *Fackföreningsrörelsen* 1927, band 1, s. 590–591
  53. *Fackföreningsrörelsen* 1928, band 2, s. 103–108
  54. *Fackföreningsrörelsen* 1928, band 2, s. 103
  55. Ibid
  56. *Fackföreningsrörelsen* 1928, band 2, s. 104
  57. Ibid
  58. *Fackföreningsrörelsen* 1928, band 2, s. 105
  59. Ibid
  60. Ibid
  61. Ibid
  62. *Fackföreningsrörelsen* 1928, band 2, s. 106 – En liknande syn på lantarbetarkvinnorna och organisationen fanns också inom Upplands Lantarbetarförbund. Carl Johanson, *Lantarbetarna i Uppland 1918–1930*, s. 149 ff
  63. Om relationen mellan män och kvinnor inom den politiska delen av arbetarrörelsen, se Christina Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910* (Lund 1986). Christina Carlsson, *Kvinnor i arbete och arbetarrörelse. I: Arbetets historia, 1* (Lund 1987). Om kvinnornas fackliga organisering inom bagerinäringen och människens syn på dem, se Hillerström, *Samförstånd mellan bröder? I: Arbetets historia, 6* (Lund 1993)
  64. *Fackföreningsrörelsen* 1928, band 2, s. 108
  65. Det är intressant att Kämpe formulerar sig så försiktigt i denna fråga i *Fackföreningsrörelsen*. I tidningen *Lantarbetaren* publicerades nämligen fem år tidigare, 1923, delar av en pamflett av Kämpe där han mycket tydligt förespråkar kooperativa jordbruk. Se Annette Thörnqvist, *Lönearbete eller egen jord?* s. 114
  66. Annette Thörnqvist, *Lönearbete eller egen jord?*
  67. Christina Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik*. Yvonne Hirdman, Genussystemet–reflexioner kring kvinnors sociala underordning. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 3*, 1988. Se även Lars Edgren/Lars Olsson, *Arbetare och arbetsliv, i: Arbetsliv och arbetarrörelse. Modern historisk forskning i Sverige. Red. Klaus Misgeld och Klas Åmark*. (Stockholm 1991)samt Gunnel Karlsson, *En röd strimma vid horisonten. Forskning om arbetarrörelsens kvinnor*, i samma publikation.
  68. Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, s. 322–23 visar i sin analys av Alfred Kämpes novellsamling *Trälar* hur denne ser på lantarbetarna som förlödade och rädda. De är osjälvständiga, har inte förmåga att hålla ihop och vara solidariska mot varandra. Det

- är svårt att väcka dem ur detta resignerade tillstånd.
69. Personuppgifter från *Svenska män och kvinnor*, 1949
  70. *Fackföreningsrörelsen* 1923, band 2, s. 254
  71. *Fackföreningsrörelsen*, 1923, band 2, s. 255. Det band som staten själv pålägger lantarbetarna är legostadgan som inte avskaffades förrän 1926.
  72. *Ibid*
  73. Lantarbetarerrörelsen och strejkerna i *Fackföreningsrörelsen*, 1924, band 2, s. 505–508
  74. *Fackföreningsrörelsen*, 1924, band 2, s. 506
  75. *Ibid*
  76. *Fackföreningsrörelsen*, 1924, band 2, s. 503
  77. *Fackföreningsrörelsen*, 1924, band 2, s. 506
  78. *Ibid*
  79. *Fackföreningsrörelsen*, 1924, band 2, s. 507
  80. Axel Uhlén: Lantarbetarnas kamp mot godsägareväldet, i: *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 149–153, 177–182, 204–208
  81. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 152
  82. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 153
  83. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 179–80
  84. *Ibid*
  85. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 181
  86. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 205
  87. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 207
  88. *Fackföreningsrörelsen*, 1925, band 1, s. 207–208
  89. *Ibid*
  90. *Ibid*
  91. Med civilisationsperspektiv avses här det av Norbert Elias lanserade perspektivet. Detta innebär en optimistisk syn på den historiska utvecklingen med bl a en förfining av sederna, att brutaliteten i mänskliga relationer avtar och att disciplinering sker genom imitation av goda förebilder. Civilisationen börjar i de högre klasserna och sprids till de lägre. Se Norbert Elias, *Sedernas historia*. (Stockholm 1989)
  92. Ragnar Casparsson, Lantarbetarstrejken i Södra Möre i: *Fackföreningsrörelsen*, 1929, band 2, s. 323–326, 354–357
  93. *Fackföreningsrörelsen*, 1929, band 2, s. 326
  94. *Fackföreningsrörelsen*, 1930, band 1, s. 73–75
  95. *Fackföreningsrörelsen*, 1930, band 1, s. 73
  96. *Fackföreningsrörelsen*, 1930, band 1, s. 74
  97. Annette Thörnquist, *Lönearbete eller egen jord?*
  98. *Fackföreningsrörelsen* 1920, band 1, s. 75
  99. Det betyder inte att man saknade kännedom om varandras liv. Det förekom att lantarbetare tidvis arbetade inom industrin för att vid depression och arbetslöshet återvända till jordbruksarbetet. Många industriarbetare hade också ett förflutet på landsbygden. Om detta se t ex Lars Furuland, *Statarna i litteraturen*, Hans Seyler, *Hur bonden blev lönearbetare* (Lund 1983)
  100. Jämför Mats Lindkvist, *Klasskamrater*; och Lars Olsson, ...Vi stå här som säljare och köpare gentemot hvarandra...Om arbete, kultur och medvetande bland svenska typografer 1880–1910 i: *Arbetarklassen i samhällets vardag*. Red. Katia Båsk, Antti Metsänkylä, Katarina Koskiranta (Helsingfors 1991)